

pojmy jako je literatura, text, hodnota, interpretace či poetika a světové písemnictví ad. Ačkoli je publikace skromně koncipována jako „úvedení do problému“, pro svou informativní hodnotu zůstává v českém i slovenském teoretickém kontextu podle mého názoru historicky první ucelenou monografií z oblasti komparativního výzkumu Ost–West Studies.

Miloš Zelenka

Genéza a hodnoty slovanskej cyrilo-metodskej tradície

V roku 1150. výročia príchodu solúnskych bratov Cyrila a Metoda medzi Slovienov vo Veľkej Morave sa k odkazu ich slovanskej misie vracali spoločenské vedy rozličným spôsobom. Popri slávnostných rozpomínaniach prevažovali materiálovo, reflexívne a kontextovo koncipované návraty do 9. storočia, teda ku genéze dejov a odkazov staroslovienskej civilizácie a vzdelanosti. Iný prístup začínajúci v stredovekom spoločenskom a kultúrnom pohybe zanechal po sebe mapovanie odkazu, ohlasov a tematizácie činov a dejov spojených so solúnskymi bratmi v slavistickej vede, v umeniach, v lingvistike, teológii a literárnej vede s jediným zámerom, čím sa Konštantín a Metod stali súčasníkmi a spojencami slovanského, slovenského spoločenského a kultúrneho života.

Návrat k solúnskym bratom mal jeden zo svojich stánkov v Ríme a druhý v Nitre, výpovede zo spoločenských vied sa uchovali pre odbornú a kultúrnu verejnosť v publikácii *Slová Slovanov*¹. Do programu rímskeho seminára prispeli *Francesco Leoncini* rekonštrukciou *Historického významu cyrilo-metodského odkazu od Veľkej Moravy po Druhý vatikánsky koncil* a *Marta Kerulová* *Duchovno-kultúrnou dimenziou diela Cyrila a Metoda*, ako zovretie obidvoch predchádzajúcich príspevkov vyznieva zvažovanie o *Cyrilsko-metodských hodnotách a ich význame pre súčasnú európsku spoločnosť* autora *Andreja Škovieru*². Marta Kerulová v *Duchovno-kultúrnej*

¹ Slovensko-taliansky seminár *Le parole degli Slavi (Slová Slovanov)* 31. januára 2013 v Ríme. Medzinárodná konferencia Cyril a Metod v kultúrnej diachrónií v Nitre 29. mája 2013. In: *Slová Slovanov*. Zborník z konferencií, ktoré sa konali v Ríme a v Nitre pri príležitosti 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Bratislava: Literárne informačné centrum 2013. 222 s. ISBN 978-80-8119-076-6.

² ŠKOVIERA, A.: *Cyrilsko-metodické hodnoty a ich význam pre súčasnú európsku spoločnosť*. In: *Slová Slovanov*, 2013, s. 24 – 29. Škoviera rozčlenil vklad solúnskych bratov do budúcnosti slovanského a slovenského sveta do pojmov: *obetavosť, pokora, vzdelanosť, múdrosť, služba druhým, nábožnosť, morálna zásadovosť, utrpenie, vernosť a vytrvalosť, trpezlivosť, tolerancia, rešpekt*. Škoviera končí svoj výklad uvážlivým záverom: „*Hoci nepoznáme ich životy a dielo dokonale, zachované pramene nám vykresľujú ich osobnosti a dokumentujú hodnoty, ktoré žili*“, s. 29.

dimenzii diela Cyrila a Metoda³ a v príspevku *Modus vivendi staroslovienskeho textu*⁴, ktorý bol súčasťou programu nitrianskej konferencie, venuje sa písomnostiam, ktoré vytvorili v čase, alebo vznikli po Veľkej Morave a stali sa súčasťou v artefaktoch predovšetkým ľudovej kultúry, dnes tvoria klenoty európskych dejín kultúry zo staroslovienskych čias a autorsky súvisia s Cyrilom/Konštantínom a Metodom. Kerulová vymenúva a komentuje Konštantínove a Metodove texty, upozorňuje na prekladateľský Konštantínov kánon: „*nedržať sa za každú cenu doslovného prekladu, ale za relevantné pokladať sprostredkovanie sémantického obsahu originálu*“⁵.

Konštantínov „*Proglas ako prvá slovanská a eo ipso slovenská báseň je vzácnym dokladom skutočnosti, že starosloviensky literárny jazyk obstál i v štylisticky komplikovanejších obrazoch, rétoricky náročných tróPOCH a figurách a s estetickým pôvabom dokázal vyjadriť hlboké konotačné nuansy*“⁶. Marta Kerulová ho označila v jeho hodnotovom a filozofujúcom význame, estetiky aj morálne za vrchol duchovného vkladu solúnskych vyslancov do dejín slovanskej a slovenskej kultúry aj preto, že sa autor Proglasu dovoľával oboch funkcií Slova a slova⁷ v ich latentnej sile a nezameniteľnosti v dejoch ľudskej spoločnosti.

Do programu nitrianskej konferencie *Cyril a Metod v kultúrnej diachrónii* prispelo viacero autorov. Jedni sa venovali *Proglasu*⁸, ďalší lingvistickej a prekladateľskej pamäti staroslovienciny⁹, zaujímavým vkladom sú príspevky upozorňujúce na širšie kultúrne a etnické slovanské súvislosti tradície solúnskych bratov, na ktoré reagovali svojimi príspevkami referujúco *Alla Mašková*¹⁰, dôvodiaco o zrode jazyka Slovincov *Aleksandra Žabjek*¹¹ a ponorom do stredovekého kultúrneho a konfesijného areálu *Hana Bočková*¹².

V literárnohistorických súvislostiach majú opodstatnenie príspevky, ktoré sledujú dobové rozvíjanie odkazu solúnskych bratov, zvlášť v poézii Jána Hollého, na-

³ KERULOVÁ, M.: *Duchovno-kultúrnej dimenzii diela Cyrila a Metoda*. In: Slová Slovanov. Zborník z konferencií, ktoré sa konali v Ríme a v Nitre pri príležitosti 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Bratislava: Literárne informačné centrum 2013, s. 16 – 23.

⁴ KERULOVÁ, M.: *Modus vivendi staroslovienskeho textu*. In: Slová Slovanov, 213, s. 99 – 110.

⁵ KERULOVÁ, M.: *Duchovno-kultúrnej dimenzii diela Cyrila a Metoda*. In: Slová Slovanov, 2013, s. 19.

⁶ KERULOVÁ, M.: *Duchovno-kultúrnej dimenzii diela Cyrila a Metoda*. In: Slová Slovanov, 2013, s. 19.

⁷ FORDINÁLOVÁ, E.: *Pretrvávajúce poslanstvo Byzantskej misie v slovenskej duchovnej kultúre – poslanstvo pre súčasnú európsku kultúru*. In: Slová Slovanov, 2013, s. 40 – 48.

⁸ KERULOVÁ, M.: *Modus vivendi staroslovienskeho textu*, s. 99 – 110, KOLIOVÁ, M.: *K výstavbovým postupom Proglasu*, s. 111 – 117, ZAMBOR, J.: *O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch*, s. 186 – 214. In: Slová Slovanov, 2013.

⁹ KRALČÁK, L.: *Nové možnosti interpretácie vzniku prvého slovanského písma*, s. 88 – 98, VAŇKO, J.: *Dobové hodnoty v Životoch slovanských apoštolov Cyrila a Metoda*, s. 152 – 160, ŠKOVIERA, A.: *O cyrilometodských prameňoch a ich prekladoch do slovenčiny*, s. 142 – 151. In: Slová Slovanov, 2013.

¹⁰ MAŠKOVÁ, A.: *Cyril a Metod v zrkadle ruskej kultúry*. In: Slová Slovanov, 2013, s. 118 – 126.

¹¹ ŽABJEK, A.: *Slovinská literatúra a Cyril a Metod*. In: Slová Slovanov, 2013, s. 215 – 222.

¹² BOČKOVÁ, H.: *Cyril a Metoděj v díle Valentína Bernarda Jesřábského. K reflexii cyrilometodějské úcty v barokní literatuře*. In: Slová Slovanov, 2013, s. 30 – 39.

pokon prierezo o tematickej aj žánrovo členitej tvorbe pre slovenského mladého čitateľa. Veľkomoravským pamiatkach ako motivickému zázemiu na dobové reflektovanie smrti a umierania, akt dôstojnosti, ako návodu na prijímanie kresťanskej náuky o živote po smrti v životopisnej spisbe, ktorá sa uchováva, prináša interpretačné zvýraznenie detailu, poetiky a noetiky využívané na jeho vyjadrenie, ponad celok uchovanej cyrilometodskej tradície v spisoch pod spoločným názvom *Moravsko-panonské legendy*¹³. Dedikačné zborníky plnia svoju spoločenskú rolu, čo sa od nich očakáva, ale Slová Slovanov sú publikáciou, ktorá naznačuje, že problémovo sa samotné európske deviate storočie a činy z veľkomoravského obdobia v živote solúnskych bratov neuzavreli pre spoločenské vedy, tie oprávnené v generačných vlnách vstupujú do dávneho času a naznačujú, čím sme prepojení svojím poznaním a kultúrnymi postojmi s predkami.

Epicentrom slovanského a slovienskeho raného veku ostáva Konštantínov vstup do Evanjelia, *Proglas* pre svoju iniciačnú jedinečnosť, poznávaciu výnimočnosť a kultúrnu zrelosť, ale aj tým, ako spájal dôvodiaco, napojil duchovné želania s reálnymi túžbami, žité s jeho praktickým naplňaním hodnotami života a dôstojnosťou kultivovaného ľudského rodu.

K všeobecnej vzdelanosti a kultúrnemu povedomiu v našich dejinách patrí poznanie a porozumenie Proglasu, textu, ktorý v európskej vzdelanosti patrí, popri iných a ďalších, od polovice 9. storočia Slovienom ako dar od solúnskych vzdelancov z Byzancie – bratov Cyrila a Metoda – a súčasne po stáročia obnovovaný významný duchovný nástroj na odovzdanie humanistickej myšlienky z ich kristianizačnej misie medzi našimi historickými predkami.

Slovenská a slovanská kultúrna verejnosť sa pri najrozličnejších príležitostiach – osobných či spoločenských – zoznámila s Proglasom najskôr tak, ako väčšina súčasníkov prostredníctvom úvodnej časti Jánom Mišianikovej zostavenej *Antológie staršej slovenskej literatúry* z druhej polovice 20. storočia¹⁴.

Proglas sa uchováva po generácie ako výnimočná a prezieravá výzva pre minulé i budúce generácie svojím realistickým aj praktickým pochopením, ale aj výkladom podstaty života a existencie v mnohonárodnom európskom kontinente. Napokon Proglas ostáva výnimočný vo svojej – ukazuje sa – myšlienkovvej prezieravosti, ako sa treba účinne rozhodovať aj správať voči plynúcemu času a jeho dejinnému, spoločenskému aj individuálnemu zhmotneniu v premenlivých formách Života a v peripetiách ľudského života.

Návraty k Proglasu, ku Konštantínovmu myšlienkovému klenotu, bývajú iniciované a obnovované v ťažkých i slávnostných chvíľach slovanskej a slovenskej prítomnosti¹⁵.

¹³ PALKOVIČ, V.: *Autor ako historiograf v osobných posolstvách postáv veľkomoravského obdobia*. In: *Slová Slovanov*, 2013, s. 127 – 132.

¹⁴ MIŠIANIK, J.: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: SPN 1964.

¹⁵ K literárnym pamiatkam z 19. storočia sa v zložitých okolnostiach v našich dejinách spravidla navraciame k *Samovej Chalupkovej básni Mor ho!*, ktorá sa svojim motívom ukotvila v čase starých

Rus, všestranný vzdelanec pohybujúci sa po cestách sveta, *Roman Jakobson*, si pred desaťročiami stotožnil Proglas s hodnotou ľudského ducha, keď jeho rolu glosoval takto: „*Márne by sme hľadali v iných krajinách stredovekej Európy obdobu tejto pribojnej básne, literárnu pamiatku príbuzného obsahu*“¹⁶.

Dejiny sú k nášmu etniku vrtkavé, ale napokon k slobodnému životu národného spoločenstva naklonené. Na skúšky času, ktoré nekončia a majú odlišnú podobu aj náročnosť vyžadovanú od správneho riešenia, veď ich prekonávaním sa uchová vame ako Slovania a slovenské etnikum v európskom politickom, spoločenskom, a kultúrnom priestore¹⁷, našli účinný „návod“ práve v Proglase¹⁸, ku ktorému sa pri výročí 1150 rokov od príchodu solúnskych bratov Cyrila a Metoda na územie Veľkej Moravy nielen hlásime, ale vraciame sa k nemu aj ako k latentnej inšpirácii, napríklad ako umne a s obdivom pracovať so slovom a ako sa vyrovnáť so silou i múdrosťou Slova.

Do reprezentatívnej publikácie *Proglas. Preklady a básnické interpretácie* sa v emblémovej projekcii sústreďuje pozornosť editorov na básnika a prekladateľa *Viliam Turčány*, ktorý „*o veršovom členení básne dobre vedel [...] už v roku 1964*“, keď „*preložil Proglas nielen významovo, ale aj výrazovo presne*“¹⁹.

O Cyrilovom–Konštantínovom inšpirovaní sa veršom starogréckej drámy, o slabickom dvanásťslabičnom verši s uchovaním lyrickej formy uvažuje *Lubomír Feldek*²⁰ a súbežne sa vyrovnáva s prekladom slova Proglas aj *Viliam Turčány*²¹.

Viliam Turčány začína veršom: „*Evanjeliu svätému som Predslovom*“, *Lubomír Feldek* svoj prvý verš do *Predspevu* prebásnil takto: „*Som spev pred svätým Evanjeliom!*“²² *Viliam Turčány*: „*To v tisícročí siedmom stalo sa i tu*“²³, no aj *Lubomír Feldek* sa dotýkajú časového údaj: „*Dnes, v siedmom tisícročí, je ten čas*“²⁴, aby objasnili historický kontext Konštantínom „vyčísleného“ tisícročia takto: „*siedme tisícročie od stvorenia sveta sa počítalo tak, že do narodenia Kristovho uplynulo 5508 rokov; keď sa k tomu pripočíta 863 (rok príchodu Konštantína a Metoda na Moravu), vyjde 6371 rokov, teda 7. tisícročie*“²⁵.

Slovienuv a ostáva výzvou na porozumenie i obranu svojho národa v zložitých dejinných udalostiach zvlášť vtedy, keď sa dejinné deje napriamujú proti podstate i uchovaniu slovenského etnika.

¹⁶ JAKOBSON, R.: *Márne... New S. York 1943*. In: KONŠTANTÍN FILOZOF: *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2012. 77 strán. ISBN 978-80-8229-060-5.

¹⁷ URBAŇCZYK, P. (ed.): „*Neslované*“ o počátkách Slovanů. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1945-3.

¹⁸ KONŠTANTÍN FILOZOF: *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2012. 77 strán. ISBN 978-80-8229-060-5.

¹⁹ *Proglas*, c. d., 2012. Feldek, L.: *Prečo rýmovaný Proglas?*, s. 71.

²⁰ *Proglas*, c. d., 2012 prebásnenie Feldek, L.: *Predspev*, s. 15.

²¹ *Proglas*, c. d., 2012. Preložil Pauliny, E., prebásnil Turčány, V.: *Proglas*, posledná verzia z roku 2011, s. 9.

²² *Proglas*, c. d., 2012 prebásnenie Feldek, L.: *Predspev*, s. 15. Upozorňujeme na ukončenie verša výkričníkom.

²³ *Proglas*, c. d., 2012. Preložil Pauliny, E., prebásnil Turčány, V.: *Proglas*, posledná verzia z roku 2011, s. 9.

²⁴ *Proglas*, c. d., 2012 prebásnenie Feldek, L.: *Predspev*, s. 15.

²⁵ Citované z poznámky označenej týmto znakom * a zapísanej fialovým odtieňom farby písma. *Proglas*, c. d., 2012. Preložil Pauliny, E., prebásnil Turčány, V.: *Proglas*, posledná verzia z roku 2011, s. 9. Ako

Básnici, ktorí boli prizvaní do autorskej a edičnej prípravy dedikačnej a súčasne jubilejnej publikácie venovanej významnému kresťanskému výročiu, ktoré natrvalo vstúpilo a svojimi ideami formovalo duchovné a spoločenské dejiny Európy, sa pristavujú pri Slove, z ktorého sú v Konštantínovom rozvíjaní Slova obsiahnuté odkazy na knihy, vzdelanie, humanitu, obetavosť, pokoru, na premyslené získavanie múdrosti na život naplnený zmyslom a mravnou hodnotou obsiahnutou vo verši: „Bo oni riekli to, že slepí uvidia, / ze Slovo písenné aj hluchí počujú / lebo je Boha poznať totiž potrebné“...²⁶.

Feldekovo prebásnenie sa Slova dotýka a rozvíja ho v Predspeve (Proglase) takto: „Slovo, čo um aj srdce posilní, / Slovo, čo vysvetľuje Božie dielo. / Tak ako bez svetla niet radosti – / veď a oko Boží svet by nevidelo / bez jeho krásnej viditeľnosti – // tak ani ľudská duša bez písma / nepochopí, čo je to Boží zákon, / zákon, čo v Písme svätom má svoj dom / a odhaľuje raj pred ľudským zrakom. / Veď ktorý sluch, čo nepočul biť hrom, // by naplnil bázeň pred Bohom? / Keď k nozdrám vôňa kvetu nezablúdi, / ako k nim Boží zrak prerečie? / Ústa, čo nepoznali sladkosť, z ľudí / urobia kameň, skaly človečie! // [...]”²⁷.

K vnútornej sile humanizačného programu, ktorý Proglas oznamoval Slovienom ako poslanie, ktoré naplnia v európskej budúcnosti a jeho platnosť až záväznosť v individuálnych životoch variujú vyznania a reflexie tých básnických dielní, ktoré boli do vydania Proglasu prizvané. Spôsob, akým sa s Proglasom vysporadúvajú básnici, dá jasnú odpoveď na to, čím Proglas oslovuje slovanskú i slovenskú prítomnosť po toľkých storočiach

V desiatej strofe, v prvom verši básne 111 si Rudolf Jurolek kladie fatálnu otázku: „Čo je môj život? Čo si pamätám?“²⁸

V závere zvnútornenej reflexie *Ichthys* aj Dana Podracká smeruje veršom k otázke: Čo vie o smrti, kto nebol zradený a sám? [...]”²⁹.

Emotívne otvorené verše básne *Tenebrae* Anny Ondrejkovovej sa dovolávajú daru, ktorý doniesli Cyril a Metod našim historickým predkom: „som v nekonečnej tme, v nekonečnom mŕtvom tichu, / skaličená, mŕtva: / neviem sa modliť: ako, / ako, ako: bez jazyka / nech mi dá jazyk“³⁰.

Všestranný a morálke života blízky Daniel Hevier názvom svojej básne reaguje aj na problém preklad terminu Proglas. Svoj text nazval *Predslovo*, aby pokračoval

margináliu pripájame, bratia na Veľkú Moravu prišli v r. 863 s menami Cyril (Konštantín po vysvätení pápežom v Ríme za biskupa, prijatie staroslovienciny za štvrtý liturgický jazyk, ostáva v Ríme) a Metod. Konštantínov Proglas „sv. Konštantína–Cyrila“ má 110 veršov v starosloviencine. In: Konštantín Filozof: Proglas. Preklady a básnické interpretácie, 2012, s. 7–8.

²⁶ Proglas: c. d., 2012. Preložil Pauliny, E., prebásnil Turčány, V.: Proglas, posledná verzia z roku 2011, s. 9.

²⁷ Proglas. c. d., 2012, prebásnenie Feldek, L.: *Predspev*, s. 15.

²⁸ Proglas. c. d., 2012. Jurolek, R.: 111, s. 61.

²⁹ Proglas. c. d., 2012. Podracká, D.: *Ichthys*, s. 69.

³⁰ Proglas, c. d., 2012. Ondrejková, A.: *Tenebrae*, s. 60.

sugestívne a v úprimnej pokore: „na počiatku bolo slovo / čo však bolo pred tým slovom / aké šumy aké tichá / duté steny akustiky / Božia prázdnota je taká / z vrchovato naplnená / preto bolo Božie slovo / od počiatku nahlas tiché / plné zvučiaceho ticha [...]“³¹.

Slzy svätého Konštantína sú intímnyim zvolaním poetky Kataríny Džunkovej³², geograficky sa ukotvili v našej krajine a v jej prítomnosti: „[...] Tak ja chcem, Pane, nakresliť zo slov v básni kruh, prosiť odovzdane, / že neopustím tieto slová – Pane, úzko je mi, / ak by si už nepožehnal Hronu, Tatrám, zemi, čo na pleciah nás nosí a ctihodnejšia než my / ťa chváli spevom riek a briez a topoľov. Kiežby / žehnal ešte kostiam našim, prachu z popola / a kiežby sme ťa oslávili v šere kostola [...]“; a tak pri porozumení výrazu zo slov utvoreného do predstáv individuálnej obraznosti a osobného zážitku z estetiky verbálneho obrazu uloženého do slov básne, sa ukazuje, že Proglas nezmenil v čase, ani v generačnom uplývání svoje prvotné poslanie, ba viac, ostal výzvou na mravne konanie s civilizačnými a konzumnými hodnotami zdevastovanú súčasnosť. Naisto aj preto mu umenie básnikov prítomnosti (po)rozumie ponornejšie a osobnejšie.

Poslanie úvodného odkazu v *Proglase. Preklady a básnické interpretácie* editori pripísali kardinálovi Tomkovi a on ho nazval *Proglas pred Proglasom*³³. V zamyslení sa nad duchovnými súvislosťami Proglasu, kresťanstva, civilizácie, národného (seba)vedomia pripomína súčasníkom, že „[...] staroslovienčina sa stala štvrtým liturgickým jazykom. Veľká Morava v 9. storočí bola križovatkou národov, jazykov a kultúr. Svätí Cyril a Metod opustili bezpečie kláštorov a naplnili poslanie evanjelizovať národy. Misia odhalila pevnosť ich charakterov [...]“, aby sa aj on dotkol genézy Proglasu, a tak pripomína, že „[...] Konštantín začal prekladom Evanjelia sv. Jána, ktoré sa začína slovami: Na počiatku bolo Slovo – Iskoni bvie Slovo. Tento akt podnietil vznik básne Proglas, najstaršej a najinšpiratívnejšej slovanskej básne [...]“.

Kardinál Tomko pripomína súčasníkom ďalšiu historickú udalosť, ktorá ostane navždy inšpirovaná činmi solúnskych bratov: „[...] dňa 1. septembra 1993 sa občania Slovenskej republiky „v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva slávnostne uzniesli na vlastnej Ústave“. I týmto činom, ale i 1150. výročím príchodu solúnskych bratov na územie Veľkej Moravy „[...] Proglas vstupuje do tretieho tisícročia s novou nádejou na posilnenie kultúrneho dedičstva v nás“³⁴.

Nemožno si viac želať za našich potomkov, aby sa tak stalo a Proglas aj pre nich ostal raz a navždy historickou a mravnou „vstupenkou“ pre Slovanov a Slovákov do dejov inej, modernej, novej, emancipovanej Európy, aby aj oni boli, a nech sa na tom nič nezmení, pri jej každodenných dynamických premenách.

Viera Žemberová

³¹ Proglas, c. d., 2012. Hevier, D.: *Predslovo*, s. 47.

³² Proglas, c. d., 2012. Džunková, K.: *Slzy svätého Konštantína*, s. 37.

³³ Proglas, c. d., 2012. kardinál Tomko, J.: *Proglas pred Proglasom*, s. 5 – 6.

³⁴ Proglas, c. d., 2012. kardinál Tomko, J.: *Proglas pred Proglasom*, s. 6.